

ЛЮТЕРАНСЬКИЙ ПРОЕКТ СВОБОДИ: СИНТЕЗ ХРИСТИЯНСТВА ТА СТОЇЦИЗМУ

Людство у своїй історії завжди приділяло належну увагу боротьбі за свободу. Звідси й особлива важливість питання: а що саме вважати свободою? Незважаючи на уявну легкість цього запитання, воно породжує велику кількість різних і часом протилежних трактувань. Їх ми далі іменуватимемо проектами, використовуючи термін Ж.-П. Сартра [2, 113]. Кожен з цих проектів передбачає особливий шлях своєї реалізації; цей шлях ми називатимемо практикою звільнення. І оскільки реалізація таких проектів виливалася у великі історичні події, то і кожен такий проект заслуговує детального розгляду. Особливо, на нашу думку, це стосується такого масштабного проекту свободи, як християнський. Він поділяється на кілька дрібніших проектів, схожих у чомусь між собою і водночас різних. Розгляньмо один із християнських проектів, а саме той, що закладений у лютеранстві.

Чому саме лютеранство? По-перше, лютеранство породило особливий тип світогляду як у носіїв цієї релігійної течії, так і у представників деяких інших споріднених напрямів, таких як, наприклад, баптизм. По-друге, у вченні Мартіна Лютера в концентрованому вигляді можемо побачити деякі аспекти, характерні для християнства взагалі. По-третє, лютеранство має і власні особливості, які відрізняють його від інших християнських учень.

Важливість цієї теми полягає не лише в проникненні у світогляд віруючого протестанта, а й у тому, що таке розуміння свободи іноді зустрічається і в поглядах людей і соціальних груп, які не ототожнюють себе з протестантизмом або з релігією взагалі. До речі, цей шлях досягнення свободи приваблює тим, що він не передбачає своєї реалізації через насильство, але і він не є ідеальним. І саме Лютер найяскравіше і найдокладніше описав шлях втілення в життя такої свободи, тому його словами ми ілюструватимемо структуру цього проекту.

Отже, що саме ми хочемо відшукати, на які питання знайти відповіді?

1. Що мається на увазі під свободою в лютеранстві?
2. Яким шляхом можна реалізувати такий проект?
3. Хто або що визнається в лютеранстві ворогом, який заважає людині бути свободною?
4. Від кого можна чекати на спротив такому проекту?
5. Які спільні риси існують між лютеранським та іншими проектами свободи?
6. До якої практики звільнення можна зарахувати шлях реалізації даного проекту?
7. У чому користь від відповідей на всі ці питання?

Отже, своє розуміння свободи Мартін Лютер – засновник лютеранства і виразник згаданого проекту свободи – виклав у праці “Про свободу християнина” [1]. Він починає із спростування тези про порятунок добрими справами і проектує це на розуміння свободи: “Слово Боже не може бути прийняте і зрощене ніякими на світі справами, але тільки вірою. Таким чином зрозуміло, що як душа потребує тільки Слова Божого для свого життя і праведності, так вона виправдовується однією лише вірою і не виправдовується ніякими справами” [1, 3]. Виходячи з цього він дає своє визначення свободи: “Ніяка добра справа не пов'язана із словом Божим і не живе в душі, бо в душі правлять тільки віра і Слово Боже. Зрозуміло тоді, що християнин має все, що йому потрібно у вірі, і не потребує ніяких справ для виправдання себе; і якщо йому не

потрібні справи, то він не має потреби і в законі; а якщо він не потребує закону, то, звичайно ж, він вільний від закону... Це та сама християнська свобода – наша віра, яка діє не для того, щоб спонукати нас жити бездіяльно або порочно, але робить закон і справи непотрібними для праведності і порятунку будь-якої людини” [1, 5].

Тепер розглянемо, яким чином має реалізуватися такий проект. Вказано, що він не залежить від жодних зовнішніх вільностей або утисків: “Очевидно, що ззовні ніщо жодним чином не впливає на формування християнської праведності чи свободи, або ж на формування неправедності, або рабства. Це твердження можна довести, навівши простий аргумент. Яка користь душі від того, що тіло перебуває у доброму здоров’ї, вільне і дієдатне, їсть, п’є і робить все, що йому заманеться? Бо у цьому всьому можуть досягати успіху навіть самі безбожні раби пороку. Водночас, як погане здоров’я, неволя або голод, спрага чи якісь інші зовнішні лиха можуть пошкодити душі? Навіть найблагочестивіші люди і люди вільні, тому що мають чисту совість, схильні до всіх цих речей. Ніщо з перерахованого не зачіпає ні свободи, ні рабства душі” [1, 3]. І далі: “По-перше, щодо царства, кожен християнин вірою так звеличений над усім сущим, що, благодаттю духовної сили, він є паном усього без винятку, так що ніщо не може заподіяти йому ніякої шкоди. Так, оскільки однієї лише віри досить для порятунку, я не потребую нічого більш, крім віри, що проявляє силу і суверенне право своєї власної свободи. О, це воістину безцінна сила і свобода християн!” [1, 8].

Проте це не означає, що лютеранство пропонує лише вірувати, бути в душі вільним і жити, як заманеться. Про носіїв таких поглядів Лютер твердить: “Тепер звернімося до другої частини – до людини зовнішньої. Тут ми відповімо всім, хто, будучи зачеплений словом “віра” і всім, що було сказане, питає тепер: “Якщо віра виробляє все та її однієї досить для отримання праведності, то чому тоді заповідані добрі справи? Ми не утруднятимемося, залишимо всі добрі справи і задовольнимося вірою”. Я відповідаю: Ні, дорогі мої, так не піде” [1, 10]. Далі йде власне виклад лютеранської практики звільнення: “Вона [людина] живе цим смертним, земним життям. Тут людина не може вести дозвільний спосіб життя; тут вона повинна дійсно піклуватися про приборкання своєї плоті шляхом постів, пильнувань, праць та інших розумних методів і про підпорядкування її Духу, щоб вона підкорялася і погоджувалася з внутрішньою людиною і з вірою, і щоб вона не повставала проти віри і не перешкоджала внутрішній людині, що властиво плотській суті, якщо її не стримувати” [1, 10]. Взаємини з іншими людьми теж проектуються як наймиролюбніші: “Таким чином, вона [людина] повинна мати на увазі тільки те, що вона може служити і приносити користь іншим у всьому, що робить, не беручи до уваги нічого, крім потреби ближнього свого і користі для нього. Це те, що становить основу християнських справ, щоб, маючи утіху, ми могли трудитися, знаходити і відкладати засоби, допомагаючи тим, хто має потребу, щоб таким чином сильні члени могли служити слабким, і ми могли бути синами Божими, кожен піклуючись про інше і працюючи для нього, носячи тягарі один одного і виконуючи тим самим закон Христовий. У цьому полягає справжнє Християнське життя. Таким чином, якщо ми визнаємо ті великі і дорогоцінні дари, які дані нам, наші серця, як говорить Павло в Посланні до Римлян (5, 5), будуть сповнені Духом Святим любов’ю, яка робить нас вільними, радісними, всемогутніми трудівниками і переможцями над всією скорботою, рабами ближніх наших, і при цьому все-таки панам над всім сущим” [1, 14, 16].

А ось далі йдуть особливості, що роблять це розуміння свободи вельми специфічним. По-перше, покора будь-яким властям, причому не із згоди з їх рішеннями, а з лагідності і любові: “Про те саме свідчать і повчання, які Павло дає в Посланні до Римлян 13 [1–7], а саме, що християни повинні бути покірні властям і готові виконувати будь-яку справу, не для того, щоб таким чином виправдатися, оскільки вони вже праведні вірою, але для того, щоб в свободі Духу вони, роблячи так, служили іншим, зокрема і властям, і покорялися їх волі добровільно і з любові. Тому

що християнин, будучи вільною людиною, скаже: “Я поститимуся, молитимуся, робитиму все, що велять люди, не тому, що це потрібно для моєї праведності і порятунку; але щоб виявити належну пошану щодо папи, єпископа, общини або ближнього свого і показати їм приклад” [1, 17–18]. По-друге, непротивлення навіть самим тиранічним властям, якщо вони не перебувають у конфлікті з церквою: “Хоча тирани здійснюють насильство або висувають несправедливі вимоги, проте це не заподіює ніякого збитку доти, доки вони не повстають проти Бога” [1, 18]. По-третє, якщо у когось є багатства, а у когось немає, то не потрібно ні прагнути до них, ні від них бігти – для кожного свої випробування: “Так, як людина повинна жити в багатстві, почестях, задоволеннях, як вона повинна брати участь у вигідних операціях і святкуваннях, так вона повинна жити і серед обрядів, тобто серед небезпек” [1, 21]. Це саме стосується і посилання на апостола Павла: “Хто їсть, не зневажай того, хто не їсть; і хто не їсть, не засуджуй того, хто їсть (Рим. 14, 3)” [1, 19]. І, нарешті, по-четверте, особливий підхід до молоді: “Так само недосвідчена й уперта молодь потребує заборони і навчання “залізними лозинами” обрядів, інакше неприборканий запал поведе їх від одного пороку до іншого” [1, 21]. Отже, можемо зробити висновок: лютеранська практика звільнення полягає в приборканні пристрастей свого тіла, зростання у вірі, непротивлення влади й общині і ніяк не може бути реалізована у вигляді боротьби людей проти людей, хіба що у разі заклику церкви до скидання боговідступного тирана, що, однак, у лютеранських країнах не спостерігалось.

Третє. Ворог свободи. У лютеранському проекті це не злі люди, не пригноблювачі і не тирани-боговідступники (навіть вони попри все своє злодійство не можуть позбавити людину свободи, дарованої їй вірою, з ними потрібно боротися заради не свободи, а благочестя). Єдиний ворог свободи – це пристрасті і бажання плоті: “У той час, як він [дух] робить це, він стикається з протидією у своїй власній плоті, яка прагне служити миру і шукає власної вигоди. Цього дух віри не може терпіти, але з радісною старанністю він намагається підпорядкувати плоть і тримати її в покорі. Ми повинні при цьому розуміти, що такі справи принижують і підпорядковують плоть, очищаючи її від її злої похоті, і наша мета повністю повинна полягати у вигнанні похоті. Отже, кожен може без зусиль з'ясувати для себе ступінь, як мовиться, “катування плоті”, тому що він має поститися, пильнувати і працювати стільки, скільки вважає достатнім для придушення похитливості і хоті своєї плоті” [1, 10–11].

Четверте питання: від кого можна чекати опору такому проекту? Від нижчих класів, які змушені з любові підкорятися властям, які його не люблять; від бідних, “хто не їсть”, і хто не може не засуджувати тих, “хто їсть”, бачивши занадто нерівний розподіл достатку в суспільстві.

П'яте питання: на які інші проекти свободи схожий лютеранський? Перше, що впадає в очі – це схожість лютеранського проекту з проектом стоїків. І не лише у розумінні ворога свободи не зовні, а всередині самої людини, а й у невизнанні за зовнішніми обставинами впливу на свободу людини, невизнанні їх ні благом, ні злом. З боку лютеранства наведемо вже згадувану цитату: “Яка користь душі від того, що тіло перебуває у доброму здоров'ї, вільне і дієдатне, їсть, п'є і робить все, що йому завгодно?... З іншого боку, як погане здоров'я, неволя, або голод, або спрага, або будь-які інші зовнішні лиха можуть нашкодити душі?... Ніщо з переліченого не зачіпає ні свободи, ні рабства душі” [1, 3].

З боку стоїків найкращим буде звернутися до “Моральних листів до Луцилія” Сенеки, а саме – до листа № 66: ““Так що ж, між радістю і непохитною терплячістю серед мук немає різниці?” – Ніякої – в тому, що стосується самих чеснот; і дуже велика – в тому, на чому вони виявляються. В одного дух, як це природно, спокійний і вільний, а в другого страждає, – а біль протиприродний. Але ці речі – не благо і не зло, якщо припускають таку відмінність; а чеснота, якою і той, і інший рівні. Чеснота від обставин не міняється: радісні і благополучні не роблять її краще, важкі і важкі –

гірше” [5, 107]. Цілком схожі з ідеями Лютера і слова великого стоїка: “Жодного значення не мають і мука, і біль, і все неприємне: чеснота все перебиває. Як малі світильники затьмарює сяйво сонця, так біль і тяготи й образи чеснота відсовує і зневажає своєю величчю, і скрізь, де вона заблищить, гасне все непричетне до неї; і лиха, що припали на долю чесноти, означають не більше, ніж дощ, що випав у морі. Постав поряд чоловіка добра, що володіє багатьма багатствами, й іншого, що нічого, крім багатств духу, не має; обидва вони однаково добродійні, попри всю нерівність доль. І про вчинки судити треба, як про людей: чеснота рівне схвальна в тому, хто сильний і вільний, і в тому, хто кволий і закутий” [5, 108]. Далі ще одна схожість. Лютер: “Так, як людина повинна жити в багатстві, почестях, задоволеннях, як вона повинна брати участь у вигідних операціях і святкуваннях, так вона повинна жити і серед обрядів, тобто серед небезпек” [1, 21]. Сенека: “Тож я говорю тобі і про блага: один живе серед суцільної насолоди, інший – серед лих і жалю, один справляється з милостями фортуни, інший стримує її удари; але й те, й інше – блага, хоча один йде гладким шляхом, інший – тернистим. Адже мета у них одна: всі вони – блага, всі заслуговують хвали, всі супроводять розуму і чесноті; а чеснота рівняє все, що визнає своїм” [5, 109]. “Хто може зашкодити такому серцю або залякати його? Якщо знання про гріх чи страх смерті вдираються до нього, воно готове покладатися на Господа. Воно не лякається, коли чує лихі новини. Воно не хвилюється, коли бачать своїх ворогів” [1, 10]. У результаті виходимо на обґрунтування початкової передумови: зовнішні обставини неважливі: “Розум – ось суддя добра і зла; все стороннє і зовнішнє він не ставить ні в що, все, що не благо і не зло, вважає побічним, нікчемним і неважливим, а все благо для нього – в душі” [5, 109]. І на завершення – короткий нарис стоїчного проекту свободи: “Я навчу тебе, як дізнатися, що ти ще не став мудрим. Мудрець сповнений радості, веселий і непохитно безтурботний; він живе нарівні з богами. А зараз подивися на себе. Якщо ти не буваєш засмучений, якщо ніяка надія не розбурхує твою душу очікуванням майбутнього, якщо вдень і вночі стан твого духу, бадьорого і задоволеного собою, однаковий і незмінний, значить, ти досяг найвищого блага, доступного людині” [5, 96]. Тобто як стоїки, так і лютерани не визнавали значущість ситуації та умов життя для вдосконалення в чесноті, і ті, й інші закликали до викорінювання власних пороків, підпорядкування тіла душі. Навряд чи полум'яний християнин Мартін Лютер свідомо запозичив ці положення з язичницького стоїцизму, швидше це логіка боротьби із загальним ворогом – пристрастями – привела до схожих висновків.

Також ідеї свободи, схожі з лютеранськими, знаходимо і в деяких православних джерелах. Почнемо з опублікованої на сайті “Православна книга Росії” праці “Свобода, її істинне і помилкове розуміння” [3]. Тут розглядається той самий ворог (людські пристрасті), ті самі способи боротьби з ним, і той самий погляд на взаємини в соціумі, зокрема, на соціальну боротьбу. Не станемо стверджувати, що щось з цього запозичене з лютеранства, просто це різні гілки одного дерева – християнського проекту свободи, хоч і відмінні між собою. Визначення свободи в цій праці дане наступне: “Як же правильніше зрозуміти і визначити свободу? Любомудріє учить, що свобода є здатність і незаборонність розумно обирати і робити краще і що вона по єству є надбання кожної людини. Чого б, здається, і бажати більш?” [3]. Далі, озброївшись цитатою з Євангелія від Іоанна, і православний автор, подібно до Лютера, включається в засудження зовнішньої свободи на користь внутрішньої: “Всякий, хто робить гріх, є раб гріха (Ін. 8, 34). Спостереження над людьми і над суспільствами людськими засвідчує, що люди, які більш попустили себе в це внутрішнє, етичне рабство, – в рабство гріхам, пристрастям, порокам, – частіше за інших є ревнителами зовнішньої свободи, скільки можна розширеної свободи у суспільстві людському перед законом і владою. Але розширення зовнішньої свободи чи сприятиме їм до звільнення від рабства внутрішнього? Немає причини так думати. З більшою вірогідністю побоюватися треба

протилежного. У кого чуттєвість, пристрасть, порок вже дістали перевагу, той після віддалення перешкод, що протиставляються порочним діям законом і владою, звичайно, ще невгамовніше за колишнє вдається до задоволення пристрастей і похоті і зовнішньою свободою скористається тільки для того, щоб глибше занурюватися у внутрішнє рабство” [3]. Услід, з посиланням на Св. Філарета йде опис тієї самої практики звільнення, що й у Лютера, коли людина повинна підкорятися властям для свого звільнення: “Благословимо закон і владу, які, поставляючи, указуючи і захищаючи з потреби поставлені межі вільним діям, скільки можуть, перешкоджають зловживанню свободою природною і поширенню етичного рабства, тобто рабства гріху, пристрастям і порокам. (Свт. Філарет (Дроздов))” [3]. І з посиланням на нього ж: “Що ж є справжня свобода і хто може її дати, і особливо повернути тим, хто втратив її гріхом? Справжня свобода є діяльна здатність людини, що не поневолена гріху, не пригнічена засуджуючою совістю, обирати краще при світлі істини Божої і приводити оне в дію за допомогою благодатної сили Божої. Ось свобода, яка не утрудняє ні небо, ні землю, ні пекло, яка має межею волю Божию, і це не в збиток собі, тому що і прагне до виконання волі Божої, яка не має потреби коливати законні ухвали людські, тому що уміє в них убачати ту істину, що Господнє царство, і Він володіє народами (Пс. 21, 29), яка не примушено шанує законну людську владу та її веління, не осоружні Богові, оскільки чітко бачить ту істину, що немає влади не від Бога, існуючі ж власті від Бога встановлені (Рим. 13, 1). Отже, ось свобода, яка абсолютно згодна з покорою закону і законній владі, тому що вона сама того хоче, чого вимагає покора. (Свт. Філарет (Дроздів))” [3]. І вже зовсім не соромився у вираженнях визнаний святим Іоанн Кронштадтський: “Свобода друку усіляко зробила те, що Священне Писання, книги богослужебні і свято-батьківські писання нехтують, а читаються майже тільки світські книжечки і газети; внаслідок цього віра і благочестя падають; уряд той, що ліберальничає, навчився у Льва Толстого всякій невірі і богохульству і потурає друку, що смердить всякою гидотою пристрастей. (Св. правед. Іоанн Кронштадтський)” [3]. Тобто, визнаючи свій проект свободи, церква засуджує інші: “І воістину, свобода – це великий дар Божий, благородна властивість благородних людей, але нерідко та сама свобода, яку помилково зрозуміли і помилково направили, звертається в згубний ідол, що вимагає людські жертви... Чи не так і ми у взаєминах і на всіх теренах життя пориваємося до свободи, шукаємо свавілля, обтяжуємося вимогами закону, розпорядженнями обов'язку, покорою волі і керівництву власті, готові повстати проти всього по образу блудного сина?” [3]. Описана тут практика звільнення цілком співзвучна з лютеранською: “Свобода полягає не у відсутності закону, не в звільненні від усяких обов'язків: свобода полягає у властивостях тих спонук, за якими закон і обов'язки виконуються. Можна виконувати їх з остраху покарання, через силу примушення у тому чи іншому вигляді, – і тоді людина лишається рабом, але можна виконувати їх з любові, на переконання, з глибокого і щирого бажання досягти етичної досконалості, — і тоді свобода тільки підносить виконання закону” [3]. Все це підкріплюється великою кількістю цитат з Нового Заповіту: “Якщо можеш бути вільним, більше поневоль себе” (див. 1 Кор. 7, 21); “Підкоряйтеся всякому людському начальству Господа ради... Як вільні, не як ті, що вживають свободу для прикриття зла, але як раби Божі” (1 Пет. 2, 13, 16). “Підкоряйтеся не як людиноугодники, але як раби Христові, від душі, і як вільні” (1 Пет. 2, 16). “Будучи вільний від усього, я сам себе всьому поневолив” (1 Кор. 9, 19) – ось чудові слова, що вирішують питання про те, як зберегти свободу при виконанні закону” [3]. І ворог свободи тут змальований той самий: “Бо той істинно вільний, хто повсякчас може панувати над своїми бажаннями і схильностями, хто може керувати самим собою, хто може й уміє своїй, гріхом зіпсованій плотській і пристрастній природі через самозречення і послідування закону Христову вказати шлях до неба і досконалості. А якщо немає цього, то зовні вільний стає в духовному відношенні рабом. Таким чином, за відсутності етичної свободи всяка

інша свобода є тільки шлях до погибелі. Вчитеся ж бути вільними в справжньому сенсі, в сенсі свободи від гріхів і пристрастей” [3].

Майже те саме, хоча й у дещо інших словах, мовиться і на православній духовній сторінці (Севєродонецьк). “Без духовно-етичного критерію немає реальної можливості позитивно розв'язати питання про свободу. А панівний у сучасному цивілізованому світі принцип: “свобода заради свободи”, тобто фактичний примат свободи над любов'ю, виявляється для людини сильним наркотиком, який губить і яким гублять дедалі більшу кількість людей. Кінець кінцем, усі сучасні кризи своїм джерелом мають саме абсолютизовану зовнішню свободу – свободу плоті, пристрастей, яка, втративши поняття гріха, неблаганно перетворюється на жорстокого експлуататора і людини, і природи” [4]. Там виокремлюється три аспекти свободи і між ними одразу робиться вибір: “Розуміння свободи має кілька сенсів. Тут відзначимо три. Перший – метафізичний її вимір, коли під свободою розуміється одна з найфундаментальніших властивостей людської природи – свобода волі, що виражається у внутрішньому самовизначенні особи перед лицем вибору, насамперед, між добром і злом. Другий вимір свободи – соціальний. Він означає сукупність певних прав особи в державі, у суспільстві. Третій вимір свободи – свобода духовна. На відміну від зовнішньої свободи вона означає владу людини над своїм егоїзмом, своїми пристрастями, гріховними відчуттями, бажаннями – над самим собою. Названі три виміри свободи дають змогу з повною визначеністю твердити, яка саме свобода для християнина має бути метою його життя. Безперечно, це свобода духовна, яка, як ми вже відзначали, отримується лише під час праведного життя” [4]. А свободі зовнішній приділяється вельми скромне місце: “Більше того, катастрофічна моральна деградація суспільства й очевидний занепад духовності навіть у християнських церквах у сучасних т.зв.. вільних країнах засвідчують, що зовнішні свободи без того, що Утримує (2 Фес. 2, 7) не лише не прославляють людину в її гідності, але часто-густо служать одним з ефективних засобів її духовно-етичного розкладання і приниження. Ця слизька двобічність зовнішніх свобод уже говорить про те, що вони не можуть розглядатися як первинна, безумовна і самодостатня цінність, на чому посилено наполягає західна пропаганда” [4]. На те, що для людини корисніша духовна свобода, ніж соціальна, наводиться вагома причина: “Реальна людина духовно неповноцінна, хвора, схильна до дії найрізноманітніших пристрастей, що спотворюють її душу і діяльність. А зовнішні свободи абсолютно не співвідносяться із цим станом людини і не орієнтовані на її духовне виправлення і розвиток, на досягнення вищої мети всіх суспільних встановлень – зведення кожної особи в гідність нової людини (Еф. 2, 15)” [4].

Перспективи боротьби за рівність, за зміну соціального устрою в цьому проекті однозначно відкидаються: “Святитель Ігнатій (Брянчанінов) писав: “Доки людство схильне до впливу гріха і пристрастей, доти потрібні влада і підлеглість. Вони неодмінно існуватимуть протягом усього життя світу: тільки можуть бути, є, будуть у різних формах”. “Ні рівності, ні досконалої свободи, ні благоденствування на землі в тому ступені, як цього бажають і це обіцяють захоплені псевдоучителі, бути не може”. “Відносини влади і підлеглості руйнуватимуться з руйнуванням світу; тоді припиняться начальства і влада” (Кор. 15; 24); тоді встановляться братерство, рівність, свобода; тоді причиною єднання, влади і підлеглості буде не страх, а любов. Ці міркування дають змогу зрозуміти принципову християнську позицію щодо соціальних, політичних, економічних та інших зовнішніх свобод. Вона полягає у твердженні, що їх можна розглядати лише як засоби, умови досягнення сенсу людського життя, але не як самоціль. Тому найважливішим завданням суспільства має бути створення такої етичної та правової атмосфери, в якій зовнішні свободи сприяли б духовному зціленню і зростанню людини, а не розвитку в ній егоїзму і низьких пристрастей” [4]. Тобто краще мужньо стерпіти несправедливість, що випала на власну долю, ніж своєю боротьбою заподіяти шкоду іншим конкретним людям або державі. “Тому засадничим

християнським критерієм в оцінці свобод є страх любові, що боїться заподіяти якоїсь моральної, психічної, фізичної або іншої шкоди людині (суспільству, державі). Преподобний Варсануфій Великий твердив: “Доброю є свобода, поєднана із страхом Божім”. Ось та християнська максима, у світлі якої можна правильно розуміти всі свободи, права й обов'язки людини, зокрема й релігійні свободи” [4].

Завершується стаття ще одним яскравим пасажем, спрямованим проти самоцінності соціальних нерелігійних свобод: “А свобода, не “обмежена” любов'ю страху Божія, що стала над любов'ю, убивча для людини. Вона приводить до самих негативних наслідків, насамперед, до духовної й етичної деградації суспільства, до ідейного анархізму, матеріалізму, антикультури і так далі. Там, де у главі кута поставлена свобода без любові, не може бути справжньої свободи особи, бо “всякий, хто робить гріх, є раб гріха” (Ін. 8; 34)” [4].

Отже, всі три розглянуті практики звільнення – лютеранська, стоїчна і православна (принаймні тією мірою, якою вони виражаються авторами з відповідних церковних інтернет-сторінок, хоча можливо припустити, що в православному ученні існує й альтернативна, менш провладна практика звільнення) зводяться до одного – до боротьби з власними пороками і запереченню соціальної боротьби. Таку практику звільнення назвемо практикою самовиховання. Крім згаданих учень до неї належать й інші етичні проекти світського або релігійного характеру, тобто все ті, які шукають ворога свободи не в інших людях, а у самому собі. І лютеранство таким практикам яскравий зразок.

Підсумуємо сказане.

1. Існують різні проекти досягнення свободи. “Проект – це констатація наявної ситуації як неприйнятної, бажання її змінити, а також уявлення про ту соціальну реальність, яка має прийти на зміну тій, що існує” [3, 113].

2. Кожен з цих проектів передбачає особливий шлях своєї реалізації; цей шлях називається практикою звільнення.

3. Під свободою в лютеранстві розуміється щира релігійна віра, контроль над своїм тілом і уміння долати тягу до гріха.

4. Ця свобода не залежить від жодних зовнішніх умов, достатку й утисків.

5. Ворогом цієї свободи визнаються виключно плотські пристрасті людини.

6. Лютеранська практика звільнення полягає в приборканні пристрастей свого тіла, зростання у вірі, непотворення влади й общині і ніяк не може бути реалізована у вигляді боротьби людей проти людей, хіба що у разі закликів церкви до скидання боговідступного тирана (і то заради благочестя, а не свободи).

7. Лютеранський проект дуже лояльний до властей, до багатих і привілейованих; він закликає лише до допомоги бідним, а не до соціальної рівності.

8. Опору такому проекту можна чекати від бідних і знедолених.

9. Схожі ідеї зустрічаються і в ученні стоїків, і в православ'ї. Усі ці учення закликають до боротьби не людей один з одним, а кожного зі своїми особистими пороками, заперечують соціальну боротьбу і насильство, а також закликають не звертати увагу на різницю в матеріальному достатку й умовах життя, оскільки в духовному плані – найважливішому для них – усі люди визнаються рівними.

10. І лютеранство, і схожі з ним учення належать до практик самовиховання – наймиролюбніших із практик звільнення.

Отже, лютеранство дало, мабуть, найбільш яскравий із тих проектів свободи, які забороняють протест проти властей і боротьбу бідних з багатими. Звісно, такий проект був і до Лютера, але лютеранство виразило його якнайповнішою мірою. Це питання, а саме – як дати людям свободу, не змінюючи при цьому соціального устрою і не перерозподіляючи багатства – за всіх часів не давало спокою представникам влади і верхам суспільства. Відповідь здебільшого зводилася до одного – до боротьби з власними пороками (пристрастями, страхами та іншими подібними переживаннями,

залежно від специфіки конкретного проекту і його зв'язку з певною релігією). Звідси ця дивна згода щодо названого питання між протестантськими, православними, католицькими і навіть язичницькими традиціями. Ймовірно, що у зв'язку із занепадом релігійності в християнських країнах цей проект ще постане в якійсь іншій, світській формі. Тому варто вивчати проекти свободи, що створюються у минулому і сьогодні, щоб зрозуміти, за яку саме свободу боротимуться наші нащадки, і від яких соціальних груп варто чекати підтримки того чи іншого проекту.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Лютер Мартин.* О свободe христианина // <http://www.krotov.info/spravki/persons/16person/luther.html>
2. *Сартр Ж.П.* Проблемы метода. – М., 1993.
3. Свобода, ее истинное и ложное понимание // <http://www.pravkniga.ru/book/2870>
4. Свобода христианина, свобода церкви и религиозная свобода // <http://www.duhpage.sed.lg.ua/Biblioteka/DuhNastav/book01/index.htm>
5. *Сенека Луций Анней.* Нравственные письма к Луцилию // Луций Анней Сенека. – М., 2006.